

בדו"ח זה:

קו פרשת המים
על הקשיים והמאבק להובלת מים זורמים לחוסינייה ולשכונת שחאדה.

החשמל זורם לאט במעלה הר כמון
על המאבק על אספקת חשמל לכמאנה בתקופה שלאחר ההכרה בכפר.

שירותים מוניציפליים – רווחה וחינוך
השוואה בין הקצאות המועצה לחינוך הילדים היהודים והילדים הבדווים.

דברים שרואים מכאן לא רואים משם
מדברי ראש המועצה, ארז קרייזלר: סוגיות בעייתיות והצלחות באספקת שירותים
לתושבים הבדווים במשגב.

שלטי הדרכים באזור לב הגליל
הכיתוב בערבית החסר על שלטי הדרכים באזורנו (משאבי תודעה והתמצאות).

סוף דבר ומבט קדימה
התשתית החסרה – תשתית של אמון

äî ã÷ä

בדו"ח זה, השני במספר, בחרנו לספר את תלאות אזרחי המדינה הבדואים שבמשגב, כפי ששמענו בלשונם הם. אלה הם מקצת הסיפורים, ואינם כל האמת כולה, שהיא הרבה יותר מעציבה וכואבת.

לדוגמה, אנחנו, חברי "סיכוי במשגב" וכל תושבי משגב היהודים, הגענו לכאן כבר לאחר היותם של יישובי הבדואים באזורנו, ולכולנו מים וחשמל זורמים בבתיים. לא כך לחלק מתושבי משגב הבדואים. אם אין זו אפליה על רקע לאומי-איני יודע אפליה מהי.

חשבנו שבמקום העובדות המדברות אל ההגיון, ננסה הפעם לדבר אל הרגשות של מקבלי ההחלטות בדרך סיפורית זו. רצינו לגעת בלב של כל אחד ואחת מכם, כדי שתתגייסו גם אתם לסלק מסדר היום האזרחי במדינת ישראל את מושג האפליה על רקע לאומי ואי השוויון האזרחי. כחברים במועדון החלל הבינלאומי, ראוי לנו לפתור תופעות כגון אלה המופיעות בדו"ח זה, לאלתר.

מדינת ישראל, קומי התעוררי! הצדקת הציונות הייתה בסיבות ההומניות שבה. אסור להומניזם להיעלם ברגע שהגענו אל הנחלה. אנושיות ושוויון אזרחי אינם רק כלים פוליטיים להוגנות. אלה הם ערכי יסוד, ועליהם נבנית חברה אנושית בריאה. איתכם, הציבור הרחב תושבי המועצה, ביחד עם המועצה האזורית משגב, ועם ממשלת ישראל בראש ובראשונה, אנו מקוים למחוק את חרפה האפלייה מחיינו.

אנו מודים לכל מי ששיתף אותנו בסיפוריו, ולאלהו שטרן, טל שחור ודן בבלי שסייעו בהתנדבות להכנת הדו"ח.

דובי אביגור
ראש קבוצת "סיכוי במשגב"

à áî

הד"ח הראשון של *סיכוי-משגב* דן בפערים בין יהודים במשגב ובכרמיאל, לבין ערבים המתגוררים בישובים הסמוכים. הד"ח הנוכחי מתמקד בתחום המועצה האזורית משגב, הכולל כ- 11,000 יהודים, וכ- 6,000 בדווים. היהודים חיים ב- 28 ישובים אשר הוקמו מאז 1979, והבדווים, אשר חיים באזר עוד מלפני קום המדינה, וי"ב כ"א בשישה ישובים מוכרים: וואדי-סלאמה, ערב אל-נעים, חוסנייה, כמאנה, ראס אל-עין ודמיידה. מלבד וואדי-סלאמה שנוסד כישוב מוכר בשנת 1970, חמשת הישובים הנוספים הוכרו על ידי המדינה במהלך השנים 1995-1998. הכפר וואדי-סלאמה, נמנה על ישובי משגב עוד משנת 1985, ואילו חמשת הכפרים האחרים הצטרפו כישובים למועצה בהתאם להתקדמות בתהליכי ההכרה. כיום, כל ששת הכפרים נמנים על ישובי המועצה ומיוצגים במליאת המועצה. עוד מלפני קום המדינה היו ריכוזים נוספים של בדווים באזור. חלקם פונה, וחלקם עדיין קיים כנקודות ישוב קטנות בלתי מוכרות (עד 100 נפשות).

רבות דובר על מצבה הירוד של האוכלוסייה הבדווית בארץ בגליל ובנגב, ועל היחס הדו-ערכי לו היא זוכה מצד הרשויות: מצד אחד - דברי שבח והלל על נאמנותם של הבדווים למדינה, נכונותם להתגייס לצבא ותרומתם לבטחון המדינה; מצד שני - צורת ההתיישבות הבדווית הספונטאנית, המאופיינת בפיזור רב יחסית, בין אם על אדמות מדינה ובין אם על אדמות לאום עוררו התנגדות בממסד הציוני, שסרב להכיר בהתיישבות זו ושאלף לרכז את הבדווים בישובים גדולים. ככל שהדברים נוגעים לאזורינו, הכוונה היתה לכנס את פזורות הבדווים באזור בכפר ואדי סלאמה, שנוסד כאמור בשנת 1970, במקום מושבה של אחת הפזורות.

בדומה למקומות אחרים בגליל ובנגב, גם באזורנו נכשלה המדיניות של ריכוז הבדווים בישובים גדולים. עם הקמת יישובי משגב בסוף שנות ה-70, בוטל שטח האש, והחלו תהליכי פיתוח באזור עבור הקמת ישובים יהודיים, שגם הבדווים יכלו להנות ממנו, בעיקר מפריצת דרכים. אולם, הפיתוח המואץ בישובים היהודיים שהוקמו זה לא מכבר ופריסת התשתיות המהירה, כל אלה הגבירו את תחושת המרירות והתסכול לנוכח מצבם העגום. הרשויות תטענה כי בכפר וואדי-סלאמה מסופקים לבדווים תשתיות ושירותים, ואילו הבדווים מתעקשים להישאר בישובים הקטנים - ישובים בלתי מוכרים שהישיבה בהם אינה חוקית.

עד לתחילת תהליך ההכרה בהם, לא סופק בישובים אלה כל שירות, לא הונחה בהם כל תשתית וכל בניה בהם נחשבה כבנייה בלתי חוקית. לא היו בהם שירותים בסיסים כגון מרפאה ותחנה לאם ולילד, ובהעדר הסעות לבתי-הספר נאלצו ילדי הבדווים לכתת רגליהם מרחק 3-7 ק"מ ברגל בדרכם לבית-הספר בכפר הערבי הסמוך, את המים השיגו מבורות, מעיינות ומכפרים ערביים סמוכים, וחשמל כמובן לא סופק. עד סוף שנות ה-70 הוגדר האזור כשטח אש מספר 9 ונערכו בו תמרונים, חלקם באש חיה, מכוחות האויר והיבשה, בסמוך ואף בתוך תחום מושבם של הבדווים, שלא אחת גבו קורבנות ברכוש ואף בנפש.

בתום מאבק ארוך, במהלך שנות ה-90, זכו הישובים הבדווים הקטנים להכרה. ב-1995 הוכרו הכפרים דמיידה וכמאנה, ובהמשך הוכרו גם חוסנייה וראס אל-עין. בשנת 1998 הוכר הכפר ערב אל-נעים. עם ההכרה, הוחל בהכנת תכניות מתאר לישובים והחלו מאמצי פיתוח, תחילה בתחום השירותים, ובהתאם להתקדמות בתהליכי התכנון - גם בתשתיות.

התפתחות חיובית זו הושגה, כאמור, תוך מאבקים רבים מול השלטונות באמצעים משפטיים ופוליטיים, וגם ההיבט האנושי לא נעדר ממאבקים אלה, כפי שניתן לקרוא בהמשך. אך עם זאת - עצם ההכרה בישובים אינה אומרת שבא סוף לסבלם של שכנינו התושבים הבדווים במועצה האזורית משגב. בעוד הישובים היהודיים שלנו במשגב הוקמו בתנופת פיתוח מואצת, מבלי להתעכב על תהליכי התכנון המייגעים - עוברים הישובים הבדווים הקטנים מסלול ייסורים אשר טרם נגמר בדרך אל התשתיות המגיעות להם בהתאם להכרה. בנוסף לכך, גם כאשר מוכר הישוב ויש בו

תשתיות, כמו בוואדי סלאמה – אין הוא זוכה למידה מספקת של שירותים, וגם הוא מופלה לעומת הישובים היהודים.

יש למצב זה סיבות רבות ומגוונות, אך אנו מדווחים כאן על המצב כמות שהוא, ואין כוונתנו בדו"ח זה לשפוט מי צודק. ברור לנו דבר אחד: האחריות על מצב הישובים במועצה האזורית משגב היא בראש ובראשונה על המדינה, אך גם על הרשות המוניציפאלית, ועלינו, המתישבים היהודים, האחריות לדאוג לכך שהשכנים שלנו יוכלו לחיות כאן בשוויון-אזרחי מלא איתנו. את תמונת המצב, וחלק מהדרך בה הגענו אליה, נתאר להלן בשלושה הפרקים הראשונים. הפרק הרביעי הוא שונה במקצת, ואינו נוגע רק לתושבים הבדווים במשגב, אלא לכל שכנינו הערבים.

הפרק הראשון יתאר את סיפור המאבק למען אספקת מים לכפרים הבלתי מוכרים וממחיש את הפרדוקס אליו נקלעה מדינת ישראל, במונעה מים (ושאר תשתיות) מן הכפרים הבלתי מוכרים - כאשר בהליך חוקי למהדרין נכשלה מדינת ישראל לספק מצרך כה בסיסי לאזרחיה.

הפרק השני מתאר את המאבק על אספקת חשמל לכמאנה, זאת בתקופה שלאחר ההכרה, בהמתנה לסיום תהליכי התכנון.

הפרק השלישי מתאר את מערך שירותי הציבור שהולך ומוקם בכפרים ועבור אוכלוסייתם במהלך 7 השנים האחרונות, נסקור את הקצאת המשאבים בחינוך ונביא מדבריו של ראש המועצה, מר ארז קרייזלר, המתאר מנקודת מבטו סוגיות בעייתיות ונקודות הצלחה בתחום העשייה.

הפרק הרביעי מעלה את סוגיית הכיתוב בערבית על שלטי הדרכים באזורנו.

í ē ä ú ù ø ð å:- øøë øàùì å ,ääàçù úðæùì ,äæñçì ìæã ä í ē ä å- úùøø .í æãää

é .í æùì øää æøí é-ìçðãî î ,í æää æèø áâì òù æãùä àæ "í ē ä úùøø å-"
 ,í ē ä úæùùí úæçúää .ääå- ìù øçà æ äæãòì í ē òãî - í æøæ í ē ùæä
 í æãää í æùáüä ìæí í æææ í æùæí ä ìæ òøç øùà å-ä úà àæ í å úð ñí
 .äðæí ä úæùùí úææð òæä ìéá ,áâùí á

í ē á åå-í ù í æææì ä ì è ää úãää

הסיפור שלנו מתחיל בשנת 1970, כאשר הרופא הערבי הראשון בגליל התחתון מסיים את לימודיו באוניברסיטת הרווארד בארצות הברית, ושב לאחר התמחות לישראל. הרופא הצעיר, ד"ר חאתם כנענה, תושב הכפר עראבה הסמוך למשגב, מתמנה במהרה, עקב כישוריו הגבוהים, לרופא הנפתי במשרד הבריאות – נפת עכו. לא סוד הוא שבעת ההיא רמת שירותי הבריאות בישובים הערבים היתה במצב ירוד מאד.

מהר מאד נוכח ד"ר כנאענה שבעזרת הממסד (משרד הבריאות) בלבד לא ניתן יהיה להרים נושאים כה חיוניים ודחופים כגון בריאות המשפחה, רפואה מונעת, טיפת חלב, תברואה, איכות סביבה וכד' בישובים הערביים. וכך, בסוף שנות ה-70, הוא מקים אגודה שתעסוק בקידום הבריאות והסביבה בישובים הערבים בארץ. בשנת 1981 נרשמת האגודה אצל רשם העמותות ותקרא מעתה "אגודת הגליל". לזכותה של האגודה אפשר לזקוף מהפכות והצלחות גדולות בתחומה, החל בטפול בביוב וכלה בהקמת גנים טיפוליים לילדים עם צרכים מיוחדים.

אך בימיה הראשונים, כאשר התברר שישנם אין סוף נושאים בהם צריך לטפל, החליטה האגודה להתחיל במקרים הקשים יותר של פערים ברמת שירותי הבריאות. כך לראשונה החלו הבדווים לקבל חיסונים, לראשונה הופעלה תחנה ניידת של טיפת חלב ועברה בכפרים הלא-מוכרים לטיפול באשה ההרה, לאחר הלידה ובאם ובילד - ולמעקב לסיוע.

במדינת ישראל של סוף שנות ה-80 היו בין גדרה למטולה כ-70 יישובים בלתי מוכרים, וכ-35 מהם אף לא היו מחוברים לרשת המים הארצית. כתוצאה מכך, נאלצו תושביהם להשיג מים מבורות אגירה שחפרו בסביבה, ממעיינות סמוכים ומהכפרים השכנים. המקורות שהיו ברשותם בעבר התדלדלו במשך השנים בשל שאיבת מים מהם בידי חברת מקורות והפנייתם לישובים מוכרים, ובשל גידול בצריכת המים שנבעה מגידול האוכלוסייה בכפרים אלה וגידול בצריכת המים לנפש עקב מודעות גבוהה יותר לנושאים של היגיינה.

בוקר אחד בתחילת חודש נובמבר 1989, תוך כדי מתן שירות של טיפת חלב, גילו עובדי "אגודת הגליל" בכפרים חוסינייה וכמאנה, התפרצות של מחלת הצהבת הזיהומית. תוך ימים ספורים חלו 21 ילדים במחלה, חמישה מהם אושפזו בבית חולים וב-21 בנובמבר נפטר הילד חוסאם עלי סוואעד בן הארבע מחוסינייה.

אשר למקור הזיהום - חשדם של התושבים נפל על באר המים ממנה שואבים התושבים את מימיהם - ביר אלח'שב. הבאר נמצאת בואדי בין חוסינייה לכרמיאל והיא סמוכה לבריכת הביוב של כרמיאל. בדיקה מהירה בטכניון אישרה את החשדות: באר זו היתה המקור לצהבת בה לקו ילדי הכפר.

"בהסתמך על ההצהרה לזכויות האדם מ-1948, הצהרת שטוקהולם לסביבה האנושית מ-1972 והצהרת אמסטרדם לזכויות במים, הגענו למסקנות הבאות:

1. חוק התכנון והבניה הישראלי, כשלעצמו, אינו [הדגשת העורך] מבדיל בין אזרחי מדינת ישראל.
2. מוסכם בין הצדדים כי מדיניותה של הנתבעת, שלא לחבר כפרים בלתי מוכרים לרשת המים הלאומית, מבוססת על חוק התכנון והבניה הישראלי מ-1965.
3. לכל ממשלה חייבים להיות כלים חוקיים המאפשרים לה לאזן בין טובת האינטרסים הציבוריים וטובת הפרט. הנתבעים [נציגי מדינת ישראל – העורך] נתנו פעם אחר פעם תשובות פורמליות בלבד להצדקת פעולותיהם, מבלי להצביע כיצד משרתת מדיניות זו בפועל, את האינטרס הציבורי.
4. אוכלוסיית הישובים הנדונים, או חלק גדול מהם, חיו במקום לפני הכרזת מדינת ישראל ב-1948 ולפני חוק התכנון והבניה מ-1965.
5. חבר השופטים אינו יכול לתמוך במדיניות ממשלתית אשר משתמשת בשלילת מים כאמצעי לאכיפת תכנון אזורי.
לפיכך מומלץ לממשלת ישראל:
א. להשתמש בשיקול הדעת שמעניק לה חוק התכנון והבניה ולחבר את הכפרים הנדונים לרשת המים הארצית לאלתר.
ב. למצוא פתרונות תכנוניים חלופיים מתאימים לכפרים הנדונים, תוך שיתוף פעולה עם התושבים הנוגעים בדבר".

בית הדין הבינלאומי הוא מוסד ללא יכולת אכיפה, אך הינו מוסד בעל ערך מוסרי-ציבורי מכובד מאד, מאוייש ע"י טובי השופטים המומחים במשפט הבינ"ל בנושאי מים וסביבה והוא מסוקר היטב ע"י התקשורת העולמית. בהחלטתה של ממשלת ישראל להופיע בפני בית הדין הבינ"ל, יש מן ההכרה בסמכותו להכריע בסוגיה זו. וכפועל יוצא מכך – עליה להיות מוכנה לקבל את ההכרעה, וליישמה.

בתחילת 1994 חוברו הכפרים לרשת המים הארצית. היתה זו הצלחה נוספת במאבקם לשוויון אזרחי.

áãúééúá áãúé– äãàçùì í ê ä å-

משפחת שחאדה מונה 16 בתי אב, אשר היתה סמוכה לישוב כמון. ובמשך שנות ה-90 מצאה עצמה גרה בעיבור של הישוב כמון. עם התפתחות כמון, הקיפה השכונה הצפונית של הישוב את שכונת שחאדה משלושה עברים. לאחר שקיבלה כמאנה מים מ"מקורות" (ראו "קו פרשת המים"), לא הסכימה חברת "מקורות" לחבר גם את שכונת שחאדה אל הקו. נעשו נסיונות שונים מול הגופים המתאימים אך כלום לא הועיל.

בשנת 1997 נפלה לידיהם ההזדמנות. קבלן התשתיות של השכונה הצפונית של כמון היה בן למשפחת סוואעד, וכאשר פנו אליו ברעיון לסייע בהנחת צינור מים הוא נענה בשמחה. מצאו השחאדים, שהדרך הקלה והנוחה ביותר היא להעביר צינור משכונת ג'לסה, הנמצאת ממערב להם. תיכננו את התוואי, רכשו צינורות במחיר טוב דרך הקבלן ותיכננו את המבצע שהוא לגמרי לא פשוט: המרחק בין נקודת המים בג'לסה לשכ' שחאדה הוא כ-900 מטר. לא סוד הוא שפקחי הבניה של הועדה המקומית אינם עובדים ביום ו', ולכן נקבע היום הזה לביצוע הפרוייקט מתוך הנחה שגם אם לא יספיקו ביום ו', עדיין יש להם גם את השבת. היות שהשכונה הצפונית של כמון לא הושלמה עדיין, לא תהא בעיה לעבור דרכה וגם לחתוך את הכביש ולכסותו מיד. ואכן זה מה שקרה ובמוצאי אותה שבת כבר היו מים זורמים בשני בתים בשכונת שחאדה.

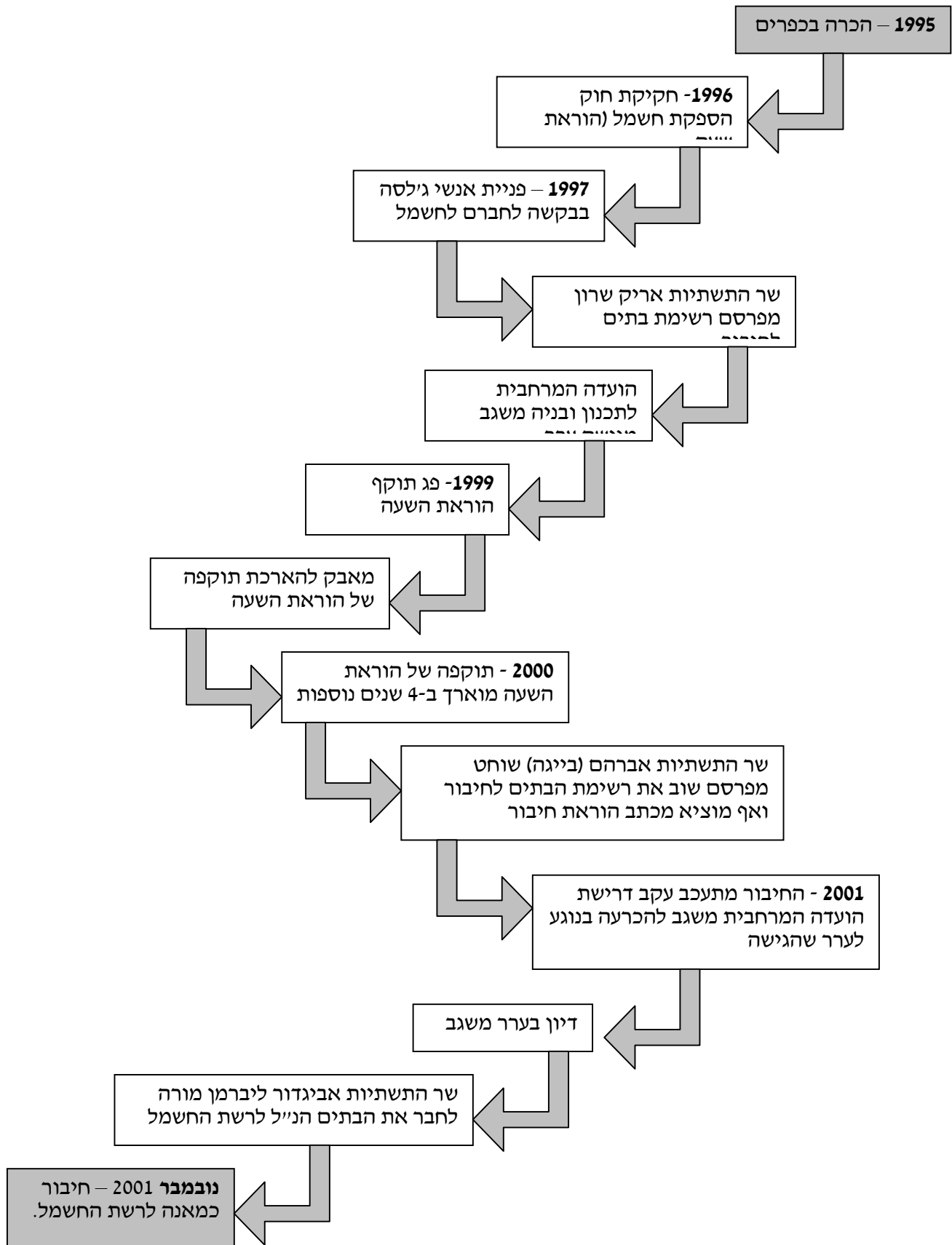
ביום א' בבוקר הזמנו בדחיפות נציגי משפ' שחאדה לבירור אצל יו"ר הוועדה המקומית של משגב, אריק רז. אמר להם יו"ר הועדה שהנחת קו מים ללא היתר, זו עבירה על החוק. פתחו נציגי המשפחה בדברים קשים על סיבלם ועל חוסר האנושיות שבמניעת מים מהם, ושוב הביאו לדוגמה את שכנם עמית רום, השוכן בחווה 2 ק"מ מכמון ובכל זאת העדר שלו מקבל גם מים וגם חשמל.

תרשים מספר 1:

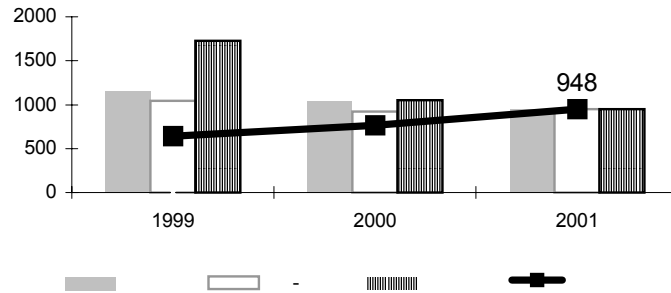
המאבק על החיבור לרשת החשמל ינואר 1995 עד נובמבר 2001

(2) השתתפות המועצה בתקציב בית הספר (סיבסוד): תחום זה כולל סכומי כסף אותם מעבירה המועצה לבתי הספר מהמקורות שלה, דהיינו מסים ומענקים מהממשלה. במקרה זה המועצה יכולה לקבוע את גובה הסכום שיועבר לכל בית ספר, וגם מה יעשה בו. מדיקת תקציב המועצה לשנת 2002 עולה, כי השתתפותה בתקציבי כל בתי הספר באותה שנה היא 948 ₪ לתלמיד לשנה. בשנת 1998 נתגלה פער שהיה נוהג עד אז בסבסוד שנתי "נטו" לתלמיד בין ילדי הבדווים לבין הילדים היהודים. על-פי החלטת מליאת המועצה, תוקן פער זה בהמלך הדרגתי בשנים 1999-2001, (כפי שעולה מתרשים מספר 2), והחל משנת 2001 קיים שיויון בסבסוד השנתי "נטו" לתלמיד.

תרשים מספר 2: סבסוד נטו לתלמיד בבתי-הספר במשגב בשנים 1999-2001

(3) תקציבים בהם השתתפות המועצה מותנית בהשתתפות ההורים: כלומר, אם ההורים יכולים/מוכנים לשלם את הסכומים הנדרשים מהם - המועצה משלמת את חלקה. אם בית הספר לא מצליח לגבות מההורים את הסכום - הוא לא מקבל הקצבה זו מהמועצה. תחום זה כולל את תכנית קרב, בו השתתפות המועצה היא בסכום זהה להשתתפות ההורים, ואת קופת "עמותת ההורים" בה השתתפות המועצה מהווה 20% מהשתתפות ההורים. כפי שאפשר לראות בטבלה מס' 1 להלן, בתי הספר של משגב ושכניה מקבלים במסגרת זו מהמועצה סכום נוסף של 550 ₪ לתלמיד לשנה. בית הספר הר-גילון מקבל סכום נוסף בן 376 ₪ לתלמיד לשנה בלבד, היות שההורים בבית ספר זה אינם משלמים את חלקם לעמותת ההורים. בית הספר היחיד שאיננו מקבל כלל כסף בתחום זה הוא בית הספר בואדי סאלמה.

טבלה מס' 1: הוצאה לתלמיד בבתי ספר יסודיים במועצה האזורית משגב

בית ספר	משגב	שכניה	גילון	סאלמה
מספר תלמידים	462	452	487	461
השתתפות המועצה בתקציבים שאינם מותנים בתשלומי הורים (לתלמיד לשנה)	948	947	949	948
השתתפות המועצה בתקציבים אשר מותנים בתשלומי הורים (לתלמיד לשנה)	558	551	376	0

מקור: מ.א. משגב, תקציב 2002, הצעה לדיון, נובמבר 2001

סבסוד "נטו" וסבסוד "ברוטו":
 סיבסוד "נטו" הוא הסכום אותו נותנת המועצה לכל ילד בתחומי המועצה בכל מקרה. עד 1998 היה פער גדול בסכום זה בין ילדי יהודי לבין ילדי בדווי.
 סיבסוד "ברוטו" הוא תיקצוב המותנה בתשלומים נוספים של ההורים. זהו הוא הסכום אותו מעבירה המועצה לכל תלמיד, הכולל כספים מקבילים (MATCHING) אשר המועצה מוסיפה, כנגד כספים המשולמים על ידי ההורים. בפועל, סכום זה אינו מגיע אל ילדי הבדווים, בשל היכולת הנמוכה של הוריהם לשלם. כך יוצא שבשל היכולת הנמוכה של הוריו, מקבל הילד הבדווי מן המועצה, סכום קטן מזה שמקבל הילד היהודי.

גם אם נצא מתוך הנחה, שלא מדובר כאן במדיניות של אפליה מכוונת נגד הציבור הבדווי, אלא במדיניות שמטרתה הגדלת מעורבות ההורים בבית הספר, הרי שמדיניות זו גורמת לכך שדווקא אוכלוסיות חלשות שמתקשות לגבות את הכסף מההורים, מסיבות כלכליות או אחרות, נשארות עם תקציב נמוך יותר. חשוב לציין שהתקציבים המותנים מהורים יותר מ-30% מתקציב בית הספר, וחסרונם עלול להיות קריטי.

זאת ועוד – הפער בהקצאה הציבורית בלבד לא מבטא אל נכון את מימדי הפער בהוצאה לתלמיד, כאשר מביאים בחשבון גם את סכומי הכסף המושקעים על-ידי ההורים. כאשר הללו מובאים בחשבון, הרי שלפי נתוני תקציב המועצה משנת 2001, ילד הלומד בבית הספר משגב זכה ל-3,181 ₪ (כסף ציבורי ופרטי) ואילו ילד בדווי הלומד בבית הספר בסלאמה נאלץ להסתפק ב-948 ₪ בלבד.

ניתן לבוא ולטעון, כי הרי בסך הכל קיים שיוויון, ואת חלקם בתכנית קרן קרב ועמותת ההורים הרוויחו היהודים ביושר, שכן את חלקם ב"עסקה" הם משלמים. ואולם כאן, מעבר לשאלת המודעות והנכונות של הורים, עולה גם שאלת היכולת לשלם. מנתונים שנאספו בסקרים שערכה המועצה בישובים, מצטיירת תמונה עגומה מאוד באשר למצבה הכלכלי של האוכלוסייה הבדווית, מכאן גם עולה יכולתם לשלם את חלקם באותו "חינוך אפור":

לפי נתוני שנת 1999, השתכרו 61% ממשקי הבית בערב אל-נעים פחות מ-3,500 ₪ לחודש (בן-ברוך, 1999). בואדי סלאמה 77% ממשקי הבית השתכרו פחות מ-4000 ₪ לחודש לפי נתוני אותה שנה (תכנית אב סלאמה, 2000). זאת כאשר גודל משקי הבית נע בין 5 ל-6 נפשות למשק בית. לעומת זאת – השכר הממוצע של שכירים במשגב, יהודים ובדווים גם יחד הוא 7,589 ₪ (הלשכה המרכזית לסטטיטיקה).

äçòùí áúäää äçòùí ìù úæúüää íää ààí ìää ðòó í èùäç, àìà í èòí í úää äää äää òää úü ÷ úä àù í èòí ä, äí ù úää äöòä ä è äçúá úää é ?äää äí èí ù äää äæòò úää èè äää :ääüä ä-í á

äø-í á úäää äöä-ä ìù ä-äçä úèù úà ùäçí äçáí ùé,ì"ä í èüüä ìöä í è äùüä úà í äää í äù úü ì í äää äöñä úáí äìà í è äñ äöäìä äää ìù èäçä úäää óúüüäí í äää äää úà äää èä ùòçì ìè-í á.í äää í è á-í äø- ìø-í ò í äää ðñ úá, èè òñää. úè èè ää í úí ää í àúää í äää è ðñ úá í ò í äçää í äñäì í èñäì äø- ìø- äèää ìè èää. òñäääè-ú ìø-äí ðñä úáí òñäääè-ú ñää úüüä ìäè ùè ääðíèì ä, äääñí úäääá í è-úüü. í ääää ìù

ואמרתי: "עד פה! יותר אינני שואל אתכם. זה יקום באונה המערבית כי שם יש איתור שטח על פי התב"ע..(תכנית בניין ערים)" אבל אז אני נכנס לאותה דילמה של המקפח והמקופח. כי אז יבואו ויאמרו לי, "מה זה הפטרנליזם הזה? מה זה אתה מחליט בשבילם?" "אני נכנס לדינמיקה של "אתה מקפח, הנימוקים שלך הם פוליטיים". להד"ם – כל מה שרציתי זה שהחלום הזה שהשגנו אותו בעמל רב – יתגשם. כנראה שיש דברים שלוקחים זמן. יש פה תרבות, יש פה מנטליות, יש פה תפיסה אחרת. יש להבין באיזה קצב אנו יכולים לפתור שם בעיות.

אֶתְּחִיל אֶתְּחִיל

סיפור שאני חייב לספר. באתי לחוסינייה ושאלתי אותם: מעבר לתכנית המתאר, שהיא הנושא המרכזי, מה הדבר שנראה לכם חשוב לעשות לכפר? אמרו לי, מגרש ספורט. פניתי לגיוס משאבים, לקהילה יהודית אנגלית בשם קנדי לי שתרמה שנה לפני כן למרפאת השן בואדי סלאמה, והצעתי להם בעצם להגדיל את התרומה. לאחר שנציגי הקרן בקרו בחוסינייה ונפגשו עם הוועד, נאותו להגדיל את התרומה לסך 80 אלף דולר.

הפעלנו את הוועד, הכנו תכנית, סוכם על המקום, יצאנו למכרז, נבחר קבלן, וביום בו עלה הטרקטור על השטח והחל להכשירו למגרש – הגיע צו אשר הוגש ע"י אחד התושבים מבית משפט המורה על הפסקת העבודה. אנחנו הפסקנו את העבודה. אנו גוף שלטוני, ואיננו יכולים לעבוד בניגוד לצווים של בית משפט. יש להבין: תכנית המתאר של חוסינייה עוד לא קיבלה תוקף. בעליל, ביצוע המגרש, אינו מאה אחוז חוקי. אבל איתרנו את מקום המגרש בתוך שטח ציבורי שמועד להקמת מגרש ואמרנו לעצמנו: אם יש לנו את כל ההסכמות של כל הצדדים (כולל הוועדה המקומית) – הנה הזדמנות להרים פרויקט! יכולתי לומר שכל עוד שהתכנית אינה בתוקף, אין לנו מה לדבר אתכם. אך אז היו צועקים עלינו מהצד השני, תראו איזו מצוקה, תראו איזו התעלמות. אנו מנסים להלך פה בין טיפות, ואנו לוקחים פה אחריות כבדה, היכן שנציגי התושבים לוקחים אחריות, גם אנו לוקחים אחריות.

כשניסינו לבדוק ולברר על מה מדובר (מדוע הוגש צו הפסקת עבודה – א. ג.) גילינו שגם בכפר הזה יש מתח בין שתי קבוצות אוכלוסייה, גם בכפר הזה יש שתי אונות ויש לא מעט ויכוחים חמולתיים וכהנה וכהנה. ואני חוזר למוטו: אי אפשר לעזור למי שלא עוזר לעצמו. לי בכל אופן המקרה הזה עשה מאד עזוב וקשה.

הכפר דמיידה הוא דוגמא טובה. דמיידה זה מקום שמוכיח מה כן אפשר לעשות. וזה מתחיל מהמנהיגות המקומית. היא הרוותמת גם את המועצה וגם את משרדי הממשלה. ולא להיפך! לא משרדי הממשלה ולא המועצה מייצרים מנהיגות מקומית. בדמיידה נוצר מצב בו מנהיג מקומי רותם את כולם למען הכפר שלו. חבל על הדיבורים, אני מציע לגשת לדמיידה ולראות מה מתרחש שם, כבישים, ביוב, חשמל, מבני ציבור, וכל מה שצריך.

עוד דוגמא חיובית: כפר ואדי סלאמה: לפני שנתיים הייתה שם מנהיגות שבחרה שלא לשתף פעולה. יום אחד נערכו בחירות לוועד הכפר, והתושבים בחרו בוועד חדש ונמרץ. צלע נוספת בסיפור הזה הוא בחור בשם יאיר ארז, שמלווה את הכפר הזה ברמה המקצועית. במקום לדבר, אני מציע ללכת לראות את הכפר הזה. המסר המרכזי שאני רוצה להעביר זוהי המהפכה שקורת בסלאמה: איזה שינוי חל שם ברגע שמישהו לקח מנהיגות ומוביל את הכפר לאותם יעדים שהוא הגדיר אותם, לא אני. והוא יוצר שיתופי פעולה, יוצר מנגנונים של הידברות ולקיחת אחריות. אני יודע שאין לי את כל הכלים לפתור את כל הבעיות. אני יודע שהפערים פה הם פערים עצומים, שהמכלולים פה הם גדולים, אבל.. כן אפשר לעשות!"

ì ê âä áì øãà á í ëøãä êè ì ù

מעבר למשאבים החומריים שמקצה המדינה לאזרחיה, קיימים גם משאבים שהם מתחום התודעה והמידע. המשאבים החומריים כגון הקצאות תקציבים, תשתיות פיזיות וכדומה, הם קלים לכימות והגדרה, בעוד משאבים הקשורים לתודעה ולמידע הם מופשטים יותר, ומשום כך לא תמיד מוקדשת להם תשומת הלב הראויה. ואולם, ההדרה ממשאבי התודעה והמידע פוגעת לא פחות בזכויותיהם האזרחיות של דוברי הערבית, והשלכותיה הרסניות בכל הנוגע למארג היחסים שבין יהודים לערבים.

שילוט דרכים, הינו אחת הדוגמאות הפשוטות והבהירות, באמצעותן ניתן לתרום לתחושת שייכות או לחלופין - לניכור. בשנים האחרונות הוגשו עתירות לבג"ץ² בנוגע להופעת כיתוב בשפה הערבית, לצד השפה העברית בשלטי הכוונה, הדרכה, אזהרה, הוריה ומודיעין בערים מעורבות.

בפסיקת בג"ץ (בג"ץ 4112/99) צויין כי כיתוב בשפה הערבית, לצד העברית, יבטיח כי יוגשם האינטרס הציבורי במתן שירות ראוי ובטוח, שכן השילוט העירוני צריך להבטיח התמצאותם של כל תושבי העיר בדרך, לקבל מידע על השירותים העירוניים ולהיות מוזהרים מפני סיכונים תעבורתיים אחרים. כמו כן, חופש השפה נגזר הן מהזכות לחופש הביטוי והן מהזכות החוקתית לכבוד האדם. בנוסף לכך, הרשות השלטונית חייבת להבטיח שימוש שוויוני בשירותיה. מקום בו חלק מהציבור לא יכול להבין את השילוט העירוני, נפגעת זכותו להנות באופן שיווני משירותי העירייה.

בפסק הדין צויין עוד, כי בדרכים בינעירוניות מקובל על הכל כי הכיתוב יהיה גם בערבית ולכן אין מניעה שכך יהיה גם בדרכים עירוניות ומבלי שתגרם פגיעה של ממש במעמדה של העברית כשפה עיקרית במדינת ישראל. שיקולי הבטחת הזכויות האזרחיות של המיעוט, והצורך להבטיח שוויון וסובלנות, גוברים, במקרה זה, על השיקולים האחרים.

מבדיקה שערכנו ביחס לשפות הכיתוב על השילוט באזורנו, הן בתחומי המועצה האזורית משגב והן בדרכים בינעירוניות עלו הממצאים הבאים:

- הכללת כיתוב בערבית בשלטי דרכים נראה אקראי למדי, וקשה למצוא את החוקיות שעל פיה הוסיפו עורכי שלטי הדרכים את הכיתוב בערבית. ניכר כי בדרכים בינעירוניות חדשות מופיע כיתוב בערבית בתדירות גבוהה יותר.
- בדרך כלל בשלט שבו מופיע יישוב ערבי יופיע גם כיתוב בערבית (תמונה 1), אבל אם באותו שלט יש גם הפניה לערים גדולות – ולו גם ערים שאוכלוסייתן מעורבת כמו העיר עכו או מעלות-תרשיחא, שמותיהם לא יופיעו בערבית (ראו תמונות 2, 3 ו-4).

תמונה 1:
מצומת ג'דידה לכיוון כפר יאסיף

² בג"ץ 2435/95 האגודה לזכויות האזרח נ' עיריית חיפה; בג"ץ 4112/99 עדאלה והאגודה לזכויות האזרח נ' עירויות לוד, רמלה, תל-אביב-יפו, ונצרת עלית

תמונה 2:
אחרי צומת יבור לכיוון צומת אחיהוד

תמונה 3:
מצומת ג'דידה צפונה

